

УДК 343.98

Ігор Федоренко,
адвокат

СТРУКТУРА КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОВОКАЦІЇ ПІДКУПУ

У статті підкреслено, що задля забезпечення ефективності розслідування провокації підкупу важливо сформувавши криміналістичну характеристику названих кримінальних правопорушень. Для цього потрібно визначитися зі змістовним наповненням такої характеристики, у зв'язку з чим актуальним є питання про структуру криміналістичної характеристики провокації підкупу. Наголошено, що по сьогоднішній день у криміналістичній науці ведуться жваві дискусії як стосовно можливості визначення уніфікованого переліку її елементів, так і її змістовного наповнення. Зазначено, що одні вчені обмежуються виокремленням найбільш істотних і інформативних структурних елементів у складі криміналістичної характеристики, а інші, навпаки, здійснюють спроби з визначення максимально деталізованого переліку складових досліджуваної категорії. Проаналізовані наукові підходи до трактування поняття та визначення структури криміналістичної характеристики. Названо особливості механізму вчинення провокації підкупу, які безпосередньо обумовлюють зміст відповідної криміналістичної характеристики. Серед елементів криміналістичної характеристики провокації підкупу виокремлено особу злочинця; типові способи вчинення кримінального правопорушення та предмет посягання; обстановку вчинення та типові сліди.

Ключові слова: провокація підкупу, криміналістична методика, структура, змістовне наповнення, досудове розслідування, кримінальне провадження, механізм кримінального правопорушення.

Fedorenko I.

Structure of criminal characteristics of bribery provocation

The article emphasizes that in order to ensure the effectiveness of the investigation of bribery provocation, it is important to form a forensic description of these criminal offenses. To do this, it is necessary to determine the content of such a characteristic, in connection with which the question of the structure of the forensic characteristics of the provocation of bribery is relevant. It is emphasized that to this day in forensic science there are lively discussions both about the possibility of determining a unified list of its elements, and its content. It is noted that some scientists are limited to identifying the most important and informative structural elements in the forensic characteristics, while others, on the contrary, try to determine the most detailed list of components of the studied category. Scientific approaches to the interpretation of the concept and definition of the structure of forensic characteristics are analyzed. The peculiarities of the mechanism of provocation of bribery, which directly determine the content of the relevant forensic characteristics, are named. Among the elements of the forensic characteristics of the provocation of bribery, the identity of the offender is singled out; typical ways of committing a criminal offense and the subject of encroachment; the situation and typical traces.

Keywords: provocation of bribery, forensic methodology, structure, content, pre-trial investigation, criminal proceedings, mechanism of criminal offense.

Постановка проблеми. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень відіграє важливе значення в практичній діяльності правоохоронних і судових органів, а також суб'єктів, уповноважених на надання професійної правничої допомоги. Останнє твердження не викликає жодних заперечень, на що вказує й наявність у науковців єдності підходів до визначення важливого теоретичного та практичного значення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень. Зокрема, як указують О.В. Старченко, М.І. Бубела, знання відомостей про типові елементи механізму вчинення злочину дозволяють алгоритмізувати дії посадових осіб, покликаних розкривати та розслідувати протиправні діяння [1, с. 853]. Іншими словами, як відзначають учені, «значення криміналістичної характеристики злочинів полягає в тому, що вона сприяє: 1) розробці приватних методик розслідування; 2) побудові типових програм і моделей розслідування злочинів; 3) визначенню напряму розслідування конкретного злочину. Ця характеристика служить слідчому своєрідною інформаційною базою, набором відомостей про даний вид злочинів» [1, с. 856]. Тому задля забезпечення ефективності розслідування провокації підкупу важливо сформулювати криміналістичну характеристику названих кримінальних правопорушень. Проте для цього потрібно визначитися зі змістовним наповненням такої характеристики, у зв'язку з чим актуальним є питання про структуру криміналістичної характеристики провокації підкупу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття, система, значення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень та її місце в структурі окремої методики розслідування неодноразово досліджували в своїх працях такі вчені, як: О.Я. Баєв, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, М.І. Бубела, О.Ф. Волинський, В.А. Журавель, Л.М. Казанська, О.Н. Колесниченко, В.О. Коновалова, С.П. Мітрічев, А.Ф. Облаков, І.Ф. Пантелєєв, О.В. Пчеліна, М.В. Салтевський, М.О. Селіванов, А.В. Старушкевич, О.В. Старченко, Р.Л. Степанюк, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та інші. Однак, незважаючи на беззаперечний вклад названих науковців у криміналістичну теорію, велика кількість питань і досі викликає спори. Зокрема, досі відсутня однастайність у визначенні структурних елементів криміналістичної характеристики. Разом із тим відсутні будь-які напрацювання з криміналістичного аналізу провокацій підкупу та формування відповідної криміналістичної характеристики. Тому в цій статті ставимо перед собою наступне **наукове завдання** – визначити структуру криміналістичної характеристики провокації підкупу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із чи не найдискусійніших є питання про зміст криміналістичної характеристики. З приводу структури криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у криміналістичній науці досі ведуться жваві дискусії як стосовно можливості визначення уніфікованого переліку її елементів, так і її змістовного наповнення. Причому одні вчені обмежуються виокремленням найбільш істотних і інформативних структурних елементів у складі криміналістичної характеристики, а інші, навпаки, здійснюють спроби з визначення максимально деталізованого переліку складових досліджуваної категорії.

Зокрема, як зазначають О.Г. Філіппов, О.Ф. Волинський, одним із перших криміналістичне значення та розширене тлумачення сутності криміналістичної характеристики окремих видів злочинів наводить Л.О. Сергєєв, при цьому включаючи до її змісту особливості (закономірності) способів і слідів відповідних видів злочинів, обставини, що характеризують учасників злочинів та їх злочинні зв'язки, об'єктивну сторону, час, місце і

обстановку вчинення злочинів, об'єкт посягання і взаємозв'язок перерахованих чинників [2, с. 437].

У криміналістичному ж енциклопедичному словнику в системі криміналістичної характеристики злочинів виокремлено: 1) спосіб злочину; 2) місце та обстановка; 3) час учинення злочину; 4) знаряддя і засоби; 5) предмет посягання; 6) особа потерпілого; 7) особа злочинця; 8) сліди злочину (у широкому розумінні) [3, с. 121]. С.П. Мітрічев пропонує до змісту криміналістичної характеристики злочинів відносити тільки три, на його думку, найважливіші (основні) взаємопов'язані елементи, а саме: спосіб учинення злочину; сліди, залишені злочинцем; особа злочинця [4, с. 13, 14].

Також зустрічаються позиції, згідно з якими структура криміналістичної характеристики злочину обов'язково повинна відповідати кримінально-правовій характеристиці злочину, тобто основним елементам складу кримінального правопорушення. Зокрема, М.О. Селіванов пропонує групувати елементи криміналістичної характеристики наступним чином: відомості, що стосуються об'єкта злочинного посягання (особа потерпілого); відомості про обставини злочину (місце, час, спосіб учинення); відомості про наслідки та зміни в об'єкті злочинного посягання та навколишньому його середовищі, у тому числі й сліди злочину; відомості про об'єктивну сторону й особу злочинця [5, с. 57].

І.Ф. Пантелєєв, М.О. Селіванов пропонують розширений і при цьому невичерпний перелік елементів криміналістичної характеристики. Зокрема, вчені включають до змісту останньої типові ситуації окремого виду злочину; найбільш розповсюджені способи їх учинення; технічні засоби, що використовуються злочинцями; характеристику типових матеріальних слідів злочину, що можуть мати значення речових доказів у кримінальній справі (провадженні); найбільш вірогідні місця виявлення слідів злочину та тайників; способи приховування слідів злочину й інших засобів маскуванню злочинців; характеристику їх професійних злочинних навиків, злочинних зв'язків і т. д. [6, с. 359]. На невичерпність переліку елементів криміналістичної характеристики вказує й О.Я. Баєв, який включає до нього: способи вчинення цих злочинів, їх приховування, осіб злочинців, мотив, місце і час учинення злочинів, віктимологічні особливості потерпілих, інші відомості [7, с. 79].

Досить розширене трактування змісту криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень пропонують: О.Н. Колесниченко, який, визначаючи сутність і зміст криміналістичної характеристики злочинів, до її складу включає відомості про: типові слідчі ситуації, основні напрями розслідування, можливі шляхи (способи) встановлення злочинця; шлях (спосіб) підвищення ефективності роботи слідчого [8, с. 21]; А.Ф. Облаков, на думку якого криміналістична характеристика повинна містити відомості про кримінальні ситуації та супутні їм обставини, наслідки злочинів окремих категорій у формі матеріальних та ідеальних слідів, знаряддя злочинів та інші технічні засоби [9, с. 15]; В.П. Бахін, котрий наголошує, що криміналістична характеристика повинна узагальнювати найбільш типові ознаки певного виду (групи) злочинів, які проявляються в способі та механізмі діяння, обстановці його вчинення, даних про особу злочинця, інших обставинах [10, с. 10].

З приводу вищенаведених наукових позицій стосовно змістовного наповнення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень слід указати, що не варто намагатися запропонувати унікальний для всіх різновидів правопорушень перелік елементів, адже, як зазначалося раніше, для кожної категорії протиправних діянь характерні певні особливості в

механізмі їх скоєння, що й визначають їх специфіку. Як результат, закономірності механізмів учинення кримінальних правопорушень будуть різними для окремих категорій кримінальних проступків і злочинів, а значить й узагальнені відомості про їх типові елементи також будуть різнитися. Відповідно елементи криміналістичної характеристики теж виокремлюються залежно від видової приналежності кримінальних правопорушень. Проте повністю не погоджуємося з ученими, які занадто розширюються обсяг криміналістичної характеристики, тим самим включаючи до неї особливості діяльності з розслідування, на кшталт, слідчі ситуації, обставини, що підлягають з'ясуванню, тощо. Також викликає заперечення пропозиція окремих науковців включати до змісту криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень поряд з іншими елементами механізм їх учинення. Криміналістична характеристика – це, передусім, узагальнені відомості про закономірності механізму вчинення протиправного діяння, про його типові ознаки. Останні можуть бути представлені даними про способи вчинення, особу злочинця й особу потерпілого, сліди злочину, час, місце й обстановку вчинення кримінального правопорушення. Тому жодним чином не можна ототожнювати механізм злочину з його окремими складовими, адже це є логічно помилковим.

Щодо структури криміналістичної характеристики провокації підкупу, то спочатку слід з'ясувати, яке змістовне наповнення пропонують вчені по відношенню до криміналістичної характеристики злочинів у сфері службової діяльності, корупційних і пов'язаних з ними кримінальних правопорушень. Зокрема, О.В. Пчеліна з урахуванням особливостей механізмів учинення злочинів у сфері службової діяльності, пропонує включати до криміналістичної характеристики вказаних злочинів наступні елементи: особу злочинця; способи та злочинні технології; обстановку їх скоєння та предмет посягання; сліди злочину [11, с. 191, 192]. М.П. Яблоков серед складових криміналістичної характеристики хабарництва й інших видів корупції виокремлює предмет посягання, способи скоєння, обстановка вчинення злочину, особа злочинця [12, с. 684–686]. Л.М. Казанська до структури криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із корупцією, пропонує віднести: 1) особу злочинця; 2) спосіб вчинення злочину та його приховування; 3) обстановку (час та місце вчинення); 4) предмет; 5) мету та мотив; 6) завдану шкоду; 7) потерпілих та третіх осіб [13, с. 171].

З наведеного помітно, що структура криміналістичної характеристики провокації підкупу обов'язково повинна визначатися з урахуванням особливостей механізму вчинення вказаного різновиду протиправних діянь, а саме зумовленість способів учинення статусом, повноваженнями та можливостями службової особи та її мотивацією (викриття того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду [14]). Так як способи провокації підкупу полягають у вжитті комплексу дій, спрямованих на підбурення особи або на пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди, або на прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, то вони повинні розглядатися у нерозривному зв'язку з предметом посягання, зокрема неправомірною вигодою. Окрім того, способи провокації підкупу, разом із ознаками особи злочинця й обстановкою скоєння кримінального правопорушення, зокрема сферою службової діяльності, зумовлюють залишення типових слідів. Названі особливості механізму вчинення провокації підкупу безпосередньо обумовлюють й зміст відповідної криміналістичної характеристики. Тому серед елементів криміналістичної

характеристики провокації підкупу пропонуємо виокремлювати особу злочинця; типові способи вчинення кримінального правопорушення та предмет посягання; обстановку вчинення та типові сліди.

Висновки. Отже, криміналістична характеристика провокації підкупу містить систематизовані з матеріалів кримінальних проваджень відомості про типові елементи механізму вчинення вказаного різновиду кримінальних правопорушень, що дозволяють організувати діяльність зі збирання доказів і встановлення обставин учинення протиправного діяння. Основними елементами такої криміналістичної характеристики є особа злочинця; способи провокації підкупу та предмет посягання; обстановка вчинення та типові сліди.

Список використаних джерел

1. Старченко О.В., Бубела М.І. Сутність і значення криміналістичної характеристики та її елементів у розкритті й розслідуванні злочинів. *Форум права*. 2010. № 4. С. 853–858. URL: <http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10covirz.pdf>.
2. Филиппов А.Г., Волынский А.Ф. Криминалистика: учебник. М.: Издательство «Спарк», 1998. 543 с.
3. Шепітько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / за ред. В.Я. Тація. Харків: Право, 2001. 560 с.
4. Митричев С.П. Методика расследования отдельных видов преступлений. М., 1963. 544 с.
5. Селиванов Н.А. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования. *Социалистическая законность*. 1977. № 2. С. 56–59.
6. Пантелеев И.Ф., Селиванов Н.А. Криминалистика: учебник. М.: Юрид. лит., 1975. 544 с.
7. Баев О.Я. Основы криминалистики: курс лекций. М.: Экзамен, 2001. 230 с.
8. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений: текст лекций. Х.: Юрид. ин-т, 1976. 28 с.
9. Облаков А.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений и криминалистические ситуации: учебное пособие. Хабаровск: Хабаровская высшая школа МВД СССР, 1985. 88 с.
10. Бахин В.П. Криминалистическая методика. К., 1999. 26 с.
11. Пчеліна О.В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 571 с.
12. Криминалистика: учебник / под ред. Н.П. Яблокова. 4-е изд., перераб. и доп. М.: Норма: ИНФРА-М, 2013. 752 с.
13. Казанська Л.М. Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних із корупцією. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014. № 10-2. Том 2. С. 169–172.
14. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341–III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25. Ст. 131.